

DIÓSZEGI ANDRÁS: MEGMOZDULT VILÁGBAN

Diószegi András vaskos tanulmánykötete a mai magyar kritikai irodalom legjobb teljesítményei közé tartozik. Ítéletei megalapozottak, elemzései érdekesek és tanulságosak, portréi élethűek, elevenek. De sokirányú érdeklődése, könyvének tartalmi gazdagsága valamiképp a teljesség igényét, a rendszerezés képességét is fölillantja. Nem védi, ami konvencióvá merevedett, nem horgonyoz az élő klasszikusoknál: az újat, a fejlődőt figyeli. Minden sorával a szocialista irodalomra orientál: kutatja hagyományait, értékeli új eredményeit.

Kritikusi eszménye az objektivitás. Számára a kritika nem művészet, hanem tudomány. Írásait ezért a személyiség elfojtása, bizonyos szentvelen racionalizmus jellemzi. Élményeit, benyomásait előbb ítéletekké érlelve, ötleteit csak tudatos mérlegelés után építi gondolatmenetébe. Egyénisége épp az egyéni színek mellőzésében van: a tudós személytelenség még képszegény, dísztelen, fogalmi stílusát is meghatározza. Ez a — rokon- és ellenszenvet fékező — józanság, érzelmetelenség szűrkiti ugyan, de megbízhatóvá is teszi. Írásaival nem vállal ismeretterjesztő vagy népszerűsítő feladatot; az oktató és színeskedő póz távol áll tőle. Sokkal több szakmai alázat van benne, semhogy recenzióit könyvélményei subjektív megvallásaival, érzelmi impressziói megfogalmazásával helyettesítené. Diószegi *szakkritikát* ír: a szakma számára, komolyan, felelősségteljesen, az irodalomtörténész tárgyilagosságával. Héráról szólva maga is bírálja a kritikusi subjektivismust; szerinte az igazi marxista kritika esztétikai alapon áll és objektiv viszonyt tár föl.

Kritikusi módszerében szerencsésen ötvöződik az irodalomtörténeti és az esztétikai vizsgálódás szempontja: egymást korrigálja. Így sikerrel kerüli ki a doktrinér elvontság vagy az unalmas pozitívizmus buktatóit. Kapcsolata a mai irodalommal egyszerre közvetlen és közvetett: az elsődleges műélmények mellett figyelembe veszi, felhasználja a modern XX. századi irodalomtörténet-írás és kritika sok-sok fontos megállapítását, találó észrevételét. Nem téved üres esztétizálásba, óvakodik a társművészetek közötti bizonytalan és ingatag párhuzamoktól. De nem jellemzi a passzív irodalomtörténeti kritika enerváltsága sem: a jellemző-ábrázoló funkció

mellett képes az ítélkező funkció gyakorlására is. Megteremti a beleélés és föléemelkedés egyensúlyát: e belülről, majd kívülről szemlélés módszere teszi lehetővé a problematikus irodalom értését, esztétikai látása rugalmas bonyolultságát. Nem bonyolódik a mikroelemzések részleteibe, a műfaj, az írói szemlélet, karakter tágasabb horizontjait láttatja. Legotthonosabb a modern próza, valamint az ábrázoló és intellektuális költészet vizsgálatában. Legsikeresebb műfaja a portré (pályakép) és az áttekintés. Egy-egy monográfikus témájában is jelen van a kor közéletének, irodalmi világának a tágassága. A műelemzés és elmélet aránya csak teoretikus írásaiban bomlik meg. Itt erősen kísért a doktrinér veszély (*Vita a szocialista realizmusról*). Tanulmányai akkor válnak izgalmassá, elevenné, ha az írói életművek és alkotások gazdagsága sodródik be.

Lehetetlen számba venni Diószegi könyvének valamennyi tudományos eredményét e rendelkezésünkre álló szűk keretben. Csupán utalásszerűen nyílik lehetőségünk néhány fő mondanója jelzésére. A stílrómantikai szemlélettel vitázva vázolja föl a századforduló uralkodó stílusát, a szecessziót (*Az Ady-vitához*): Halász Gábor nyomán a dekorativitásban jelölve meg lényegét. A XIX. és a XX. század keltetésénél élesebb cezúráját oldja föl néhány írói egyéniség (*Mikszáth, Tömörkény*) modernebb portréjának megrajzolásával. Uttörő munkája magyarázza és menti egykét egyoldalúságát: hogy a Mikszáth-arckép a valóságosnál tragikusabbra sikerül, hogy maradandó érték és közepszerűség nem különül el kellő határozottsággal (*Ady, Csáth és a szecesszió*). Szocialista irodalmunk örökségéről írva támogatja a csak József Attilára szűkítő szemlélet kereteit: meggyőző erővel mutat rá az emigráció művészi értékeire (*Gábor Andor, Illés Béla, Lengyel József*) s kommentál olyan — a munkásmozgalomban sodródó — életműveket, mint *Kassák Lajosé, Bálint Györgyé, Radnóti Miklóse*. Remek térképet rajzol a magyar próza anekdotizálás és intellektualizmus közt kanyargó s a drámai konfliktusosságban megújuló fejlődéséről (*Klasszikus novella — mai novella*). Éles szemmel konstatálja az orosz regény (elsősorban Turgenyev) hazai hatását (*Krúdy és elődei*), majd az

avantgarde próza megtermékenyítő s a szocialista realizmus fegyelmébe épülő áramlatát. Figyelmét azonban legteljesebben napjaink irodalma köti le. Mai líránk minden irányában: a leíró, bukolikus, szemlélődő humanista hangban (*Illyés, Simon, Csanády*), a Tűztánc körének szocialista dinamizmusában (*Váci, Garai*), a személyi kultusz emberpróbáló élményeivel vívódó morális költészetben (*Benjámin, Juhász Ferenc* és *Nagy László* mítoszteremtő, a szürrealizmus eszközeivel dolgozó lírájában — a szocialista szemlélet és a korszerű kifejezés eredményeit kutatja s erre ösztönöz. Végigjárja élő prózánk hagyományos útjait (*Veres Péter, Tamási Áron*), de izgalmasabb problémák is vonzzák: *Sánta Ferenc* Húsz órája, *Sarkadi Imre* életművének torzója, *Somogyi Tóth Sándor* korszerű ironiája, *Darvas József* Rézseg esője. Nagy érdeme, hogy nem statikusan: rezervátumnak, a hagyományok függvényének tekintti az irodalmat, hanem élő, változó, forrongó, új lehetőségeket teremtő és megvalósító folyamatnak.

Diószegi könyve másfél évtized kritikai teljesítményét gyűjti össze, első írása még 1953-ból való. Az átalakuló irodalomtudat hatással van szemléleti fejlődésére, de magyarázza is ellentmondásait. Korai cikkeiben még túl direkt kapcsolatot tételez föl a mű és a közélet közt (*Csanády Imre*), s hajlamos az irodalom ábrázoló funkcióját is túlértékelni. *Veres Péter* Almáskertjét elemelve realizmusának korlátozottságát

művei cselekménytelenségéből eredezteti, de a kiindulópont vezet el *Juhász Ferenc* lírai szollipszizmusának megálapításáig is. Fejlődésfoglalma néhol elvont követelmény, már kialakult életművek esetében is elszakad az írói pálya öntörvényeitől. Így reklamál *Tamási Áron*on több drámaiságot, ezért tűnik kissé értetlennek *Illyés* Új versekéről és *Féja* Bölcsődaláról írott recenziója. Másból az irodalmat és az ideológiát mechanikusan azonosítja (*A „népi” írók útja*). A kritikusai munkát — lévén alkalomhoz és izléshez is kötött — nem, de a kötet szerkesztését mindenképpen bírálja, hogy mai irodalmunk körképéből hiányzik a legsúlyosabb életmű: *Németh László*.

A Megmozdult világban írásai még egy szempontból példamutatóak mai kritikánk számára: elvi bátorságukkal, polémikus szenvedélyükkel, Diószegi a kritikát szuverén műfajként műveli; nem tekinti másodlagos feladatnak, szó szerint értelmezett ancilla literaturának; meggyőződését fontosabbnak tartja a tekintélytiszteletnél. (*Vitája Lukács Györggyel, Garaudyval, Illyéssel*.) Nem köti le tevékenységét egy írásokporthoz sem, egyetlen mérce létezik számára: a marxista gondolaté, a közéleti szükségleté. Figyelme, érdeklődése inkább extenzív, mint intenzív, így tud megfelelni szakkritikus létére a közönséget is irányító követelménynek. (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1967.*)

GREZSA FERENC

HÉRA ZOLTÁN: JÓ ELLENFELET

Művekről, emberekről szóló kötetének vérbeli publicistaként választott címet Héra Zoltán, a Népszabadság ismert munkatársa, amikor mintegy tíz év gondjairól, küzdelmeiről ad számot. *Harcos, jókedvű* cím, szellemi tusára provokál. A jó ellenfél — állítja példákra hivatkozva — nélkülözhetetlen partner, sokszor kivételes teljesítmények kikénszerítője, aki erőnk megfeszítésére, a mindig jobb elérésére izgat. Ez a gondolat paradoxonnak tetszik, de igazáról meggyőzően érvel a könyv.

A négy témakörbe csoportosított csaknem félszáz írásban mai életünk erkölcsi arculatát rajzolja, az esztétika, a filozófia és az irodalompolitika összefüggéseit keresi, a világban, emberek, művészek között tájékozódik és tájékoztat. Könyvének egyéni arca van, mert írása is egyéniség. Szerény ember, aki nem a könnyed fogalmazásra törekszik, aki

kritikusként nem kinyilatkoztat, hanem töprengéseit mondja el hangosan. Bonyolult világunkat akarja megfejteni, és ebben a világban az egyes ember értékét, helyét. *A Jó ellenfelet* minden sora önvallomás. Az olvasott könyv, a megfigyelt jelenség alkalom arra, hogy horizontot nyisson, sokszor igen szubjektív gondolatsorokat indítson el. Amit elmond, megkapaszkodik olvasójában, együtt töprengünk vele, érvei, történetei elgondolkodtatnak. Megismerő szenvedély fűti, ezért állandóan elemzi benyomásait, így fedezi fel új és új oldalait. A cirkuszi oroszlán parabolája egy magatartás eddig soha nem volt megfogalmazása. Ezt az oroszlánt csak ő látta meg a bémész tömegből, amelyet az idomító vakmerősége borzongat. Így igaz, jóllehet tudjuk, hogy az oroszlán nemcsak ilyen, hiszen ismerjük címerállatként és Aesopus meséjéből erősza-